

RECENZIJOS

Acta Baltico-Slavica, Białostockie Towarzystwo Naukowe,
I, Białystok, 1964, 277 p.

Šis naujai pasirodęs periodinis leidinys, Balstogės Mokslo Draugijos (Lenkijoje) organas, yra, kaip pasakyta I tomo viršeliuose keletu kalbų (jų tarpe ir lietuviškai) paskelbtame pranešime, „Metraštis, skirtas slavų-baltų istorijos, kalbotyros ir materialinės kultūros santykiams tyrinėti“. Redakcija siekianti „išryškinti praeityje buvusias slavų-baltų, o vėliau lenkų-baltarusių-lietuvių ir rusų-latvių bendravimo tradicijas“, o taip pat registruoti bei kritiškai vertinti „šių tautų pasiekimus humanitarinių mokslų srityje“. Metraščio redaktorius yra archeologas J. Antonievičius. Į redakciją, be kitų sričių specialistų, įeina ir keturi plačiai žinomi kalbininkai – trys iš Lenkijos (A. Obrembska-Jablonska, J. Otremskis, J. Safarevičius) ir vienas iš Švedijos (K. O. Falkas).

Visas I tomas skiriamas 1961 m. vykusiai „Pirmajai istorijos mokslų konferencijai Balstogėje“ – skelbiami trijų sekcijų pranešimai ir nušviečiama (po visų kiekvienos sekcijos pranešimų) diskusijų eiga.

Pirmiausia dedami archeologijos ir viduramžių istorijos sekcijos pranešimai, kurių čia yra septyni: J. Antonievičiaus „Archeologinių tyrinėjimų Lenkijos šiaurės rytų krašte problemos ir reikalingumas“ (13–24), M. Šmydehelm „Kai kurie klausimai, susiję su pirmųjų m.e. amžių archeologinių paminklų vakarinėje Mozūrų dalyje tyrinėjimais“ (25–35), H. Lovmianskio „Slavų ir baltų genčių vardų problema Ptolemajaus Europos Sarmatijoje“ (37–47), J. Jaskanio „Iš I m.e. tūkstantmečio jotvingių ligšiolinių archeologinių tyrinėjimų Juodosios Ančios aukštapio baseine problematikos“ (49–63), T. Dzieržkrajaus-Rogalskio „Iš tyrinėjimų, skirtų kai kuriems jotvingių tipologijos ir demografijos klausimams“ (65–75), K. Musianovič „Ankstyvųjų viduramžių gyvenviečių centras Drohičine prie Bugo pagal 1954–1957 metų archeologinių darbų rezultatus“ (77–85) ir R. Kiernovskio „Ankstyvųjų viduramžių pinigų apyvartos šiaurės rytų Lenkijos teritorijoje problema“ (87–97).

Toliau eina penki naujųjų ir naujausių laikų istorijos sekcijos referatai: J. Visnievskio „Lenkų, rusų ir lietuvių pasienio apgyvendinimo eiga nuo XIV a. pabaigos iki XVII a. vidurio“ (115–135), S. Aleksandrovičiaus „Podliasės vaivadijos miestų įsikūrimas ir augimas (XV a. – XVII a. pirm. pusė)“ (137–156), J. Ochmanskio „Feodalinės žemės nuosavybės struktūra Podliasėje XVI a.“ (157–163), S. Kalabinskio „Balstogės krašto darbininkų judėjimas 1870–1900 metais“ (165–176) ir V. Dinovskio „Dabartinių etnografinių tyrinėjimų Podliasėje reikšmė ir tikslas“ (177–181).

Minėtuose archeologų ir istorikų darbuose paliečiama nemaža dalykų, įdomių bei svarbių ir baltų kalbų istorijos specialistams. Tačiau labiausiai, žinoma, pastaruosius domina kalbotyros sekcijos pranešimai, kurių čia paskelbta šeši (pačioje konferencijoje buvęs skaitytas dar vienas kalbos pranešimas – K. O. Falko).

A. Obrembskos-Jablonskos pranešime „Slavistinių tyrinėjimų Balstogės krašte dialektologijos problematika“ (197–205) pabrėžiamas tarmių tyrinėjimo pobūdžio priklausymas nuo

šio krašto (ypač jo rytinės dalies) daugiakalbiškumo bei rytų ir vakarų slavų kalbų sąveikos. Kaip tik dėl to, pavyzdžiui, baltarusių ir pereinamosios baltarusių-ukrainų tarmės esančios tiriamos pagal specialiai sudarytą programą, kur ypač daug vietos skirta leksikai. Trumpai užsimenamas ir baltų substratas bei baltarusių ir naujųjų lenkų tarmių dabartinis santykis su rytinių Suvalkų lietuviškų kaimų kalba, pastebint, kad tyrinėjimai šiuo aspektu reikalauja slavistų ir lituanistų pastangų sutelkimo.

J. Otremskio pranešimas „Jotvingų dalyvavimas lenkų kalbos susidaryme“ (207–216) skiriamas apžvelgti toms lenkų kalbos fonetikos ypatybėms, kurias autorius linkęs laikyti jotvingų kilmės. Tokių ypatybių, iš dalies būdingų apskritai lenkų kalbai, tačiau dažniau – tik daliai jos tarmių, čia iškelta net devynetas. Šis J. Otremskio pranešimas, kaip tai yra pabrėžęs diskusijų metu J. Safarevičius, svarbus tuo, kad atkreipia akis į paralelizmą tarp lenkų ir baltų faktų. Kitas dalykas, kaip atitinkami lenkų fonetikos reiškiniai turėtų būti interpretuojami. Ką čia reikėtų laikyti pačios lenkų kalbos bei jos tarmių fonetinės raidos rezultatu, o kur galima būtų spėti turėjus įtakos jotvingų bei prūsų-jotvingų substratą, labiausiai tiktų spręsti slavistams. Kalbėjusieji konferencijoje dėl šio pranešimo A. Obremska-Jablonska, P. Zvolinskis, Č. Kudzinovskis, J. Safarevičius jau yra pareiškę geografinio, chronologinio bei kitokio pobūdžio abejonių dėl vienu ar kitu ypatybių aiškinimo jotvingų substratu. Šiaip ar taip, toliau istoriškai tyrinėjami pranešime paliestus lenkų fonetikos reiškinis, polonistai neturėtų nuleisti negirdomis ir J. Otremskio tų reiškinų aiškinimo. Galima laukti, kad jotvingų substrato problema ateityje plačiau nušvies ir pats pranešimo autorius, diskusijų metu priminęs, kad šis pranešimas tėra monografijos (jau tada turėjusios apie 120 puslapių) ištrauka.

Č. Kudzinovskis savo referate „Jotvingų kalbos pėdsakai“ (217–225) duoda trumpą ankstesnio jotvingų kalbos tyrinėjimo apžvalgą, pateikia Balstogės krašto vietovardžių nemokgiško etimologizavimo pavyzdžių iš pastarojo meto lenkų spaudos, akcentuoja to krašto tarmių ir vietovardžių tyrinėjimo (kuris būsiąs įtrauktas į Poznanės universiteto Baltų filologijos katedros planus) aktualumą ir pabaigai prideda savo gimtojoje Knišino (bei aplinkinių kaimų) ūarmėje surinktų leksikos skolinių iš rytų slavų, vokiečių ir baltų kalbų sąrašą. Daugiausia čia yra baltizmų, kurie ir sudaro vertingiausią pranešimo dalį, nors jų pateikimas ne visai derinasi su pagrindine tema, nes, kaip matyti iš paties autoriaus šalia kiekvieno pavyzdžio (išskyrus tik vieną abejotinos kilmės *žarno*) prirašytų atitinkamų lietuviškų žodžių, kalba iš tiesų eina apie lituanizmus, o ne skolinius iš jotvingų. Kiek anksčiau T. Zdancevičius yra paskelbęs gerokai didesnę lituanizmų rinkinį iš Seinų apylinkių¹, ir dabar Č. Kudzinovskio sąrašas padeda orientuotis dėl tų lituanizmų geografijos. Tačiau dar svarbiau yra tie lituanizmai, kurių nėra davęs T. Zdancevičius, o tokių šiame sąrašė, apimančiame per 80 žodžių, yra maždaug pusė. Tiesa, į sąrašą pakliuvę žodžiai kilmės atžvilgiu dar nėra autoriaus kaip reikiant ištirti, ir vėliau gali pasirodyti, kad geroka jų dalis yra atėjusi iš baltarusių. Paties autoriaus nuomone, gerai, jei baltiškų liktų 30–20 žodžių.

Atskirai dar reikia kai ką pasakyti dėl Vygrių ežero vardo etimologijos. Priminęs nerimtą to vardo kildinimą iš prancūzų kalbos, Č. Kudzinovskis nėra visai patenkintas ir K. O. Falko aiškinimu² ir pateikia savo paties etimologijos metmenis. Jo nuomone, galima būtų remtis užrašymu Викгровъ (gen. pl.) ir rekonstruoti **ueik-giriai*, plg. lie. *veikūs* (*vikrūs*) ir *girià*. Jau nekalbant apie šio etimologizavimo tolesnius semantinio ir fonetinio pobūdžio sunkumus, reikia pastebėti, kad čia klaidinga yra pati išeities pozicija. Parašymas Викгровъ (K. O. Falkui žinomas nuo

¹ T. Zdancewicz, Litewskie elementy słownikowe w gwarach polskich okolic Sejn, „Lingua Posnaniensis“, VIII, Poznań, 1960, 333–352.

² K. O. Falk, Wody Wigierskie i Huciańskie, I, Uppsala, 1941, 55–59.

1539 m., tik neaišku, ar tai jau šio ežero, ar kitos vietos vardas) juk negali rodyti šį vardą turėjus garsus *-kg-*, nes sen. baltarusių kalboje raidžių junginiu *кз*, kaip žinoma, buvo žymimas garsas *g* (lenkiškai rašytuose dokumentuose šis vardas, aptinkamas nuo 1559 m., visada turi tik *g*). Tačiau Č. Kudzinovskis, atrodo, yra teisus, kritikuodamas K. O. Falką už tai, kad šis vardo *Výgriai*³ *-y-* kildina iš *-in-*, nes iš tiesų nėra rimto pamato galvoti, kad jotvingai *in* būtų vertę (panašiai kaip latviai) į *i* (net pats K. O. Falkas nedrįsta tvirtinti, kad to kitimo būta visuotinio). Šio priekaišto būtų galima išvengti, labai nenutolstant nuo K. O. Falko pasirinktos etimologizavimo krypties, tiktai *Výgriai* turėtų būti siejamas ne su *vingrūs*, *-i* ir t.t., kaip tai darė K. O. Falkas, o pirmiausia su *vigrūs*, *-i*, kuris pažįstamas ne tik reikšme „vikrus“ (Ėriškiai, Ramýgala, Pakróojis; dar plg. *vigras* „t.p.“ Miežiškiai), bet ir „vingiuotas“: *Šis kelias vigrūs, taip eina ir vėl atsisuka atgal. Per gyvatės nugarą eina vigrì juosta* Dusetos (LKŽ kartoteka). Dėl santykio *Výgriai* : *vigrūs* plg. *týkris* : *tikras* ir pan. Tos pat šaknies *vig-* : *veig-* : *vaig-* yra *viglas*, *-à* „vikrus“ (Dusetos, Užpaliai, Sudeikiai), *vigelioti* „rangytis, vingurti (apie gyvatę)“ (Kuršėnai), *Vaiguva* (*Vaiguva*) – upės ir miestelio vardas, la. *viegls* „lengvas“, *vaigs* „skrustas“, slovėnų *věg* „lenktas, sulankstytas“, *věžiti* „sulenkti, iškreipti“, s. isl. *veikja* „lenkti“, *vík* „nedidelė įlanka“, s. ang. *wāc* „liaunas, lankstus“, av. *vaēg-* „mosuoti, (i)siūbuoti“ ir kt.⁴ Šitoks ežero vardo aiškinimas neprivalo naujos semantinės argumentacijos: kad šiam ežerui labai tinka pavadinimas pagal jo vingiuotą, raitytą formą, jau yra konstatavęs K. O. Falkas⁵.

Vertingas ir įdomus baltistams taip pat yra toliau įdėtas pranešimas „Lietuvių ir rytų slavų taka Seinų apylinkių lenkų šnektoms“ (227–246), kurio autorius T. Zdancevičius, jaunesniosios lenkų kalbininkų kartos atstovas, pokario metais energingai ėmėsis tirti Seinų apylinkių lenkų šnektas, jau yra paskelbęs keletą rimtų straipsnių ir dėl to krašto lenkų kalbos lituanizmo⁶. Šiame pranešime po įžanginių pastabų dėl Seinų šnektų tyrinėjimo praeityje ir dėl jų santykio su kitomis lenkų tarmėmis irgi pereinama prie lietuvių kalbos įtakos, kuri pirmiausia pasireiškianti žodyne – esą apie 200 skolinių. Čia pat duodama keliolika bendrinių žodžių, nepatekusių į ankstesnį lituanizmą rinkinį, ir keliasdešimt tikrinių, kurių autorius turįs surinkęs daugiau ir ketinąs juos pateikti atskirame darbe. Duotų vardų (daugiausia vietovardžių) šaltinis nurodomas, beje, ne visada tiksliai. Pavyzdžiui, kaimo pavadinimą *Žeguči* (ofic. *Degucie*) nuosekliau būtų gretinti ne su lie. *degūčius*, o kildinti iš lie. *Degūčiai* ir toliau pastebėti, kad šis kaimo vardas veikiausiai yra atsiradęs iš lietuviškos pavardės *Degūtis*; krūmų bei duobių vardas *Barsuk'ina* nėra skaidytinas į *barsukas* ir *kinis*, nes yra atsiradęs iš lie. *Barsukynė* – priesagos *-ynė* vedinio (plg. ir bendrinį žodį *barsukynė* „barsiukų gyvenamoji vieta miške“); balos vardas

³ K. O. Falkas (ir Č. Kudzinovskis) rašo *Výgriai*, tačiau ilgujų balsių priegaidė to krašto lietuvių neskiriama, o iš pateiktų fonetinių užrašymų (op. cit. 56) matyti, jog visi linksniai kirčiuoja pirmąjį skiemenį (plg. *in ví'grūs*), tad reikėtų, rodos, pritarti „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyno“ (Vilnius, 1963, 224) tvirtapradės priegaidės formai *Výgrių ežeras*.

⁴ K. Būga, RR I 292, II 94 t.; E. Fraenkel, Lit. etym. Wb. 1248; J. Pokorný, Idg. etym. Wb. I 1130 t.

⁵ Nėra visai neįmanoma, kad K. O. Falko nurodyti žodžiai *vingrūs*, *vėngti* ir kt. yra ne tik semantiškai artimi žodžiams *vigrūs*, *vigelioti* ir t. t., bet galiausiai ir savo kilme susiję su pastaraisiais, plg. F. B. J. Kuiper, Die indogermanischen Nasalpräsentia, Amsterdam, 1937, 185 (tik su nereikalingu *vigrūs*, *viglas* atribojimu nuo *Vaiguva*, la. *vaigs*).

⁶ Be jau nurodyto lituanizmų rinkinio (žr. 1 išn.), ypač minėtinas jo straipsnis Litewskie i ruskie zasięgi słownikowe na Białostoczczyźnie, „Z polskich studiów slawistycznych. Seria 2. Językoznawstwo“, Warszawa, 1963, 287–310, kur kruopščiai nagrinėjama keliolikos lituanizmų geografija.

Karkl'inajćis nėra kilęs iš greta prirašyto lie. *karklŷnė*, tad labiau tiktų nurodyti lie. *Karklynaitis* ir pridurti, jog darybiškai pastarasis yra priesagos *-aitis* deminutyvas iš lie. *karklŷnas*. Panašių aiškinimo netikslumų pasitaiko ir daugiau, tačiau jie iš dalies gal pateisinami tuo, kad pranešėjui, matyt, šiuo tarpu bus rūpėję tik patį suminėtų vardų lietuviškumą parodyti, detalesnį kilmės aiškinimą bei tikrojo šaltinio susekimą paliekant ateičiai. Dėl sisteminio pobūdžio lituanizmų sakoma, kad tokių mažai tesa, ir nurodoma po vieną kitą pavyzdį iš fonetikos, žodžių darybos ir sintaksės. Plačiausiai pranešėjas apžvelgia baltarusių kalbos įtaką, kuri gana stipri ne tik žodyne, bet ir fonetikoje, žodžių daryboje, morfologijoje ir sintaksėje. Pabaigoje paliečiamos rusų kalbos įtakos istorinės sąlygos ir daroma išvada, kad ta įtaka veikiausiai esanti nežymi, nors iš pačių kalbos faktų dažnai esą neįmanoma pasakyti, ar jie baltarusių, ar rusų kilmės.

V. Kuraškievičius pranešimu „Baltarusių ir ukrainų kalbų tendencijos Bieloviežo girios apylinkių šnektose“ (247–257), beveik ištiesai skirtu fonetinių ypatybių ir jų raidos apžvalgai, toliau tęsia savo dar prieš karą pradėtą pereinamųjų baltarusių ir ukrainų tarmių tyrinėjimą. Paskutinis pranešimas – M. Kondratiuko „Balstogės krašto geografinių vardų priklausymas nuo teritorijos fiziografijos, pailustruotas *Jalówka* tipo vardų nagrinėjimu“ (259–266) – irgi neišvengia už slavų kalbų ribų: jame įrodinėjama, kad vietovardis *Jalówka* esąs sudarytas su priesaga *-ka*, atliekančia substantyvizacijos funkciją, iš būdvardžio *jal'owy*, pasidaryto iš baltarusiško eglės pavadinimo.

Pirmajame Acta Baltico-Slavica tome, kaip sakyta, skelbiama vien tik konferencijos medžiaga, todėl šio naujojo leidinio pobūdis bei struktūra visiškai paašškės tik tai vėliau (pavyzdžiui, reikia tikėtis, kad ateityje čia bus ir recenzijų skyrius). Tačiau jau dabar matyti, kad Balstogės Mokslo Draugija šiaurės rytų Lenkijos praeičiai ir kartu apskritai baltų-slavų santykių istorijai tirti yra subūrusi žymias lenkų mokslininkų jėgas. Tarp kalbininkų, sakysim, čia randame žymiausius lenkų baltistus J. Otremskį, J. Safarevičių, Č. Kudzinovskį. Acta Baltico-Slavica yra vienintelis leidinys, specialiai skirtas tyrinėti baltų ir slavų tautų bei kalbų praeities santykiams, pastaruoju metu keliantiems vis platesnį susidomėjimą, ir reikia tikėtis, kad ateityje jis padės sutelkti dar daugiau ne tik Lenkijos, bet ir kitų šalių tos srities tyrinėtojų, vienybės bei derins jų pastangas ir tuo žymiai prisidės prie baltų-slavų tyrinėjimų pažangos.

V. Urbutis

M. Mayrhofer, *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen – A Concise Etymological Sanskrit Dictionary I, A – Th, Heidelberg, 1956; II, D – M, Heidelberg, 1963.*

V. Kiparskis, prieš keletą metų aptardamas etimologinių žodynų problemas, pokario laikotarpį taikliai pavadino „etimologijos renesansu“¹. Iš tikrųjų per visą lyginamosios istorinės kalbotyros gyvavimą niekada nepasirodė tiek daug etimologijos veikalų, kiek jų išleista per pastaruosius du dešimtmečius. Šių veikalų tarpe labai reikšmingą vietą užima ir jauno austrų indologo Manfredo Mairhoferio etimologinis sanskrito žodynas, kurio du tomai jau išleisti, o trečiasis, gal būt, pasirodys netolimoje ateityje.

Nuo paskutiniųjų praėjusio šimtmečio metų, kada iš spaudos išėjo dabar jau beveik bibliografinė retenybė tapęs K. Ulenbeko etimologinis sanskrito žodynas², indoeuropeistikoje

¹ V. Kiparsky, Über etymologische Wörterbücher, – Neuphilologische Mitteilungen, LX, Helsinki, 1959, 215.

² C. C. Uhlenbeck, Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch der altindischen Sprache, Amsterdam, 1898–1899.